

Lucyna Telka

Edukacja kulturowa dzieci w rodzinach wielodzietnych

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 10,
175-184

1995

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Lucyna Telka

EDUKACJA KULTURALNA DZIECI W RODZINACH WIEŁODZIETNYCH

W literaturze przedmiotu podkreślana jest inicjująca i inspirująca rola rodziny we wspieraniu rozwoju kulturalnego dziecka¹. We wczesnym okresie życia dziecka rodzina stanowi główny „autorytet kulturalny”, w okresie późniejszym otwiera przed młodzieżą nowe kanały kulturalnej partycypacji². W pedagogice społecznej pojęcie rozwoju rozpatrywane jest z punktu widzenia „zabiegów wychowawczych, kierunków działań, które realizowane w zorganizowanych sytuacjach wychowawczych mogą przyczynić się do wspierania, wzbogacania, i w konsekwencji doskonalenia jednostki”³. Poddając analizie warunki rozwoju kulturalnego dziecka w rodzinie, należy uwzględnić oddziaływanie rodziców polegające na wprowadzaniu dziecka do udziału w sformalizowanych dziedzinach kultury, korzystania z instytucji kulturalnych, środków masowego przekazu⁴, dostarczaniu dziecku wzorów zachowań, sposobów spędzania czasu wolnego poprzez organizację wypoczynku, rozrywki, wartościowaniu rozmaitych zjawisk społecznych⁵, budzeniu aspiracji i zainteresowań intelektualnych oraz estetycznych⁶, poprzez podejmowanie działań wspomagających dziecko w wyborze czynności realizowanych w domu oraz w ramach zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych.

W niniejszym artykule analizie poddano fragment spraw, które określają warunki rozwoju kulturalnego dzieci w rodzinach wielodzietnych. Analiza li-

¹ A. Kłoskowska, *Rodzina jako czynnik transmisji i twórczości kulturalnej*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1971, nr 4, s. 85–88; J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 302.

² A. Kłoskowska, *Rodzina*, s. 85–88.

³ E. Marynowicz-Hetka, *Dziecko w rodzinie problemowej. Pomoc w rozwoju*, Warszawa 1987, s. 13.

⁴ A. Kłoskowska, *Rodzina*, s. 86 i 89.

⁵ J. Szczepański, *Elementarne*, s. 302.

⁶ A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa 1982, s. 35.

teratury poświęconej tej kategorii rodzin, dokonana w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych⁷, wskazuje, że rodziny wielodzietne przeżywały trudności w zapewnieniu sprzyjających warunków rozwoju biosocjokulturalnego dzieci. Wydarzenia i przemiany społeczne lat dziewięćdziesiątych skłaniają do poznania warunków życia dzieci pozostających w tych rodzinach. Badania przeprowadzono w 1990 r. w 93 rodzinach wielodzietnych zamieszkujących w środowisku lokalnym dużego miasta (57 rodzin), średniego miasta (15), wsi (21)⁸. Informacje zgromadzono za pomocą wywiadu środowiskowego z rodzicami rodzin wielodzietnych. Celem wywiadu było rozpoznanie rozwoju biosocjokulturalnego dzieci pozostających w badanych rodzinach. W artykule spożytkowano informacje dotyczące warunków rozwoju kulturalnego dzieci. Podjęto starania, by odpowiedzieć na pytanie o zakres i charakter doświadczeń, wzorów zachowań związanych z czasem wolnym rodzin, które mogą być odmienne w zróżnicowanych środowiskach lokalnych.

Stymulowanie rozwoju kulturalnego dziecka w rodzinie może odbywać się poprzez aranżowanie przez rodziców sprzyjających pobudzaniu oraz rozwijaniu zainteresowań dzieci sytuacji, w których rodzice spożytkowują swoje zainteresowania. W związku z tym postawiono pytanie, jakie czynności wykonują rodzice, gdy mają czas wolny? Analiza zgromadzonych informacji wskazuje, że rodzice rodzin wielodzietnych swój czas wolny spędzają przede wszystkim w domu. Wśród kontaktów kulturalnych rodziców przeważa odbiór audycji telewizyjnych, następnie czytanie książek. Swoje hobby realizują przede wszystkim ojcowie (18,3% dla N = 93). Matki (jedynie 3,2%, N = 93) rzeźbią, malują, tkają gobeliny. Czynności takie, jak praca na działce lub szycie należy ujmować również jako prace na rzecz domu, wspomagające budżet rodziny. Analiza form aktywności kulturalnej rodziców (tabela 1) pozwala przypuszczać, że wzory zachowań związane ze spędzaniem czasu wolnego są bardziej zróżnicowane w rodzinach miejskich. Zauważyć bowiem można, że zwiększa się odsetek rodziców wiejskich, którzy preferują odpoczynek lub deklarują brak czasu wolnego. Należy zwrócić uwagę, że w wypowiedziach rodziców z rodzin zamieszkujących w środowisku miejskim i wiejskim nie ujawniono sytuacji korzystania z placówek i instytucji kulturalnych. Przypuszczenie te potwierdzić może analiza form spędzania czasu wolnego, podejmowanych wspólnie przez całą rodzinę.

W badanych rodzinach wielodzietnych rodzice i dzieci wykonują wspólnie następujące czynności: spacer (31,2%), rekreacja „w lesie lub nad wodą”

⁷ Por. D. G r a n i e w s k a, *Rodziny wielodzietne w Polsce, sytuacja społeczno-demograficzna*, „Problemy Rodziny” 1980, nr 1, s. 37–38; J. A. P i e l k o w a, *Rodzina wielodzietna jako środowisko wychowawcze*, w: *Rodzina – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, pod red. A. Tchorzewskiego, Bydgoszcz 1988, s. 168–177.

⁸ Badania przeprowadziłam w miejscowościach zlokalizowanych w województwie kieleckim i radomskim.

T a b e l a 1. Formy spędzania czasu wolnego przez rodziców rodzin wielodzietnych (%)

Formy czasu wolnego	Środowisko lokalne					
	duże miasto		średnie miasto		wieś	
	ojcowie	matki	ojcowie	matki	ojcowie	matki
	N = 57	N = 57	N = 15	N = 15	N = 21	N = 21
Oglądanie audycji telewizyjnych	33,3	24,6	53,3	33,3	37,1	33,3
Czytelnictwo	40,4	33,3	13,3	20,0	4,8	9,6
Przebywanie z rodziną	15,8	19,3	20,0	26,6	-	4,8
Odoczynek	10,5	8,8	6,6	13,3	23,8	29,0
Praca na działce	15,8	8,8	20,0	33,3	-	-
Hobby	21,1	5,3	26,6	-	9,6	-
Szycie, robótki na drutach	-	33,3	-	40,0	-	19,0
Brak czasu	3,5	7,0	13,3	6,6	14,3	19,0

(30,1%), oglądanie audycji telewizyjnych (62,4%), wspólne rozmowy (43,0%), gry i zabawy (22,6%), wizyty u rodziny (32,6%), wyjazdy turystyczne poza miasto (10,8%). W 17,2% rodzin rodzice wskazują, że najczęściej dzieci same organizują swój czas wolny. W rodzinach wiejskich wspólnie realizowane czynności nie są zróżnicowane. Obejmują wspólne rozmowy, oglądanie audycji telewizyjnych, wizyty u rodziny. Z wypowiedzi rodziców wynika, że badane rodziny w znikomym stopniu podejmują kontakty kulturalne poprzez korzystanie z instytucji kulturalnych. Tylko w jednej rodzinie wspomniano o niedawnej wizycie w muzeum. Dane liczbowe wskazują, że zarówno zachowania, którymi rodzice wypełniają swój czas wolny, jak i ich oddziaływania zmierzające do organizowania sytuacji wspólnego przebywania rodziny, nie sprzyjają wprowadzaniu dzieci do korzystania z instytucji kulturalnych. Oddziaływania rodziców koncentrują się najczęściej na wspólnym przebywaniu w domu.

Wydaje się, że na podstawie zgromadzonych informacji można wskazać cechy, które charakteryzują typ rodzin separowanych kulturalnie (jedynymi rodzajami kontaktów kulturalnych są spotkania z rodziną i spaceru podejmowane rzadziej niż raz w miesiącu) oraz rodzin domocentrycznych w organizowaniu kontaktów kulturalnych (kontakty z rodziną i spaceru odbywają się częściej niż raz w miesiącu, ponadto występują spotkania ze znajomymi)⁹. Jednak niedoskonałości materiału badawczego utrudniają dokonanie rzetelnej typologii badanych rodzin. Można natomiast powiedzieć, że ze względu na sporadyczne

⁹ J. P i e k a r s k i, *Zróżnicowanie środowisk rodzinnych w małym mieście*, Łódź 1986, s. 93.

korzystanie z instytucji kulturalnych, nie występują rodziny o orientacji dośrodkowej w organizowaniu kontaktów kulturalnych (rodziny te korzystają z kina, teatru, a spotkania z rodziną i znajomymi są bardzo częste)¹⁰.

Warto zwrócić uwagę, że w 43,0% rodzin podejmowane są w czasie wolnym, przede wszystkim w soboty i niedziele, rozmowy aranżowane przez rodziców lub dzieci. Rozmowy te odbywają się często przy „herbacie z ciastem”, mają odświeżający charakter. Rozmowy mogą być sytuacją sprzyjającą wyjaśnianiu różnych wydarzeń społecznych, spraw rodziny, mogą sprzyjać integrowaniu rodziny. Wydaje się jednak, że rzadko podejmowane są tematy rozmów dotyczące kontaktów z dobrami kultury, a przede wszystkim ich przeżywania¹¹. Analiza wypowiedzi rodziców wskazuje, że w 21% rodzin rodzice rozmawiają niekiedy o zainteresowaniach dzieci, natomiast najczęściej omawiane są szkolne sprawy dzieci (72,2%).

R. Gloton i C. Clero podkreślili wagę istnienia „klimatu porozumienia” w środowisku dziecka, oraz że powinno ono być „dostatecznie bogate i dość absorbujące” dla pobudzania przeżyć i doświadczeń wychowanka¹². Zgromadzone informacje o sposobach inspirowania przez rodziców zainteresowań dzieci wskazują, że w 68,8% rodzin rodzice podejmują starania, by zachęcić dzieci do wykonywania określonych czynności. Wśród tych rodzin w 33,3% (N = 93) rodzice zachęcają dzieci do wykonywania czynności o charakterze praktycznym, które sprzyjają nabywaniu umiejętności w prowadzeniu gospodarstwa domowego, naprawie urządzeń mechanicznych, pracy w gospodarstwie rolnym. Zakres i charakter doświadczeń nabywanych przez dzieci związany jest najczęściej z podejmowaniem przez dziewczęta zajęć, które wykonuje matka (np. szydełkowanie, gotowanie) oraz z wykonywaniem przez chłopców tych zajęć, które realizuje ojciec (np. naprawa urządzeń mechanicznych). Rodzice w tych rodzinach wspierają rozwój praktycznych zainteresowań dzieci, preferują utylitarny charakter rozwijanych umiejętności. Często czynności te mają miejsce w toku wykonywania codziennych prac na rzecz domu. Na przykład w pięciu rodzinach wiejskich rodzice podkreślają, że „przekazują dzieciom zamiłowanie do pracy na roli”, przygotowują synów do prowadzenia gospodarstwa rolnego w przyszłości.

W 35,5% rodzin wielodzietnych rodzice starają się zachęcać dzieci do uczestnictwa w zajęciach pozalekcyjnych i pozaszkolnych, nabywają przedmioty, które umożliwiają dzieciom realizowanie ulubionych czynności (np. malowanie, gra na instrumencie, kolekcjonerstwo). Rodzice starają się zachęcać dzieci do czytania książek, do nauki języków obcych lub do zainteresowania przed-

¹⁰ Tamże, s. 93.

¹¹ E. Adamczuk, *Wzmacnianie funkcji kulturalnej w rodzinach niepełnych*, „Roczniki Socjologii Rodziny” t. 4, Poznań 1992, s. 147.

¹² R. Gloton, C. Clero, *Twórcza aktywność dziecka*, Warszawa 1985, s. 74–75.

miotami szkolnymi. Rodzice w tych rodzinach poszukują sprzymierzeńców swoich oddziaływań w środowisku lokalnym, w szkole, w klubie osiedlowym, starają się zapewnić materialne warunki rozwoju zainteresowań dzieci. Oddziaływanie rodziców sprzyja pobudzaniu zainteresowań poznawczych dzieci, stwarzają warunki do ekspresji plastycznej, muzycznej.

W 21,5% rodzin rodzice nie podejmują działań stymulujących rozwój kulturalny dzieci z powodu braku czasu, uznawaniu, że dzieci są za małe, z przekonania, że dzieci powinny same rozwijać swoje zainteresowania, oraz same zajmować się nauką szkolną. Rodziców charakteryzuje brak lub niska aktywność w tworzeniu sytuacji sprzyjających budzeniu zainteresowań dzieci. Wydaje się, że dzieci nie uzyskują wystarczającej zachęty ze strony rodziców. A. W. Janke podejmuje w swoich badaniach nieco inny aspekt oddziaływań rodziców, to znaczy ich zabieganie o rozwój obserwowanych u dzieci zdolności. Z wyników badań wynika, że tylko jedna trzecia rodziców starała się udostępnić dzieciom niezbędne pomoce, kupować książki i czasopisma, prowadzić z dziećmi rozmowy, zachęcać je do uczestnictwa w zajęciach pozaszkolnych. Bardzo nieliczni rodzice zachęcali dzieci do zainteresowania przedmiotami szkolnymi¹³. Powstaje pytanie, czy rodzice oczekują, że szkoła i placówki kulturalne będą realizować zadania wspierające rozwój kulturalny dziecka? A przecież, spożytkowując słowa R. Glotona i C. Clero, ta część edukacji permanentnej, którą realizują rodzice, powinna „mieć charakter rzeczywiście ciągły i być kontynuowana nawet wówczas, gdy dziecko już chodzi do szkoły”¹⁴.

Korzystanie przez dzieci i młodzież z zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych sprzyja kształtowaniu i rozwijaniu ich zainteresowań. Umożliwia uczestnictwo w zajęciach stwarzających szansę ekspresji, wzbogacających wiedzę, umożliwia czynne uprawianie sportu. Zapytano rodziców rodzin wielodzietnych, z jakich zajęć ponadobowiązkowych korzysta 93 dzieci w wieku od 7 do 19 roku życia¹⁵. Wyniki analizy aktywności pozalekcyjnej i pozaszkolnej dzieci wskazują, że 50,5% spośród nich uczestniczy w takich zajęciach. Dzieci i młodzież uczestniczą w działalności organizacji młodzieżowych i społecznych (12,9%), kół zainteresowań (15,0%), klubów sportowych (22,6%), zespołów artystycznych (11,8%), w kursach języków obcych (8,6%); do szkoły muzycznej uczęszcza dwoje dzieci. Dzieci z rodzin wiejskich należą przede wszystkim do kół i organizacji działających na terenie szkoły podstawowej. Młodzież wiejska

¹³ W. J a n k e, *Warunki opiekuńczo-wychowawcze rodzin uczniów klas V-VIII*, Toruń 1986, s. 80.

¹⁴ R. G l o t o n, C. C l e r o, *Twórcza aktywność*, s. 145.

¹⁵ W celu wyjaśnienia wątpliwości związanych z doбором próby badawczej dzieci z rodzin wielodzietnych, wskazać należy, że kryterium doboru dzieci z tych rodzin był wiek, płeć oraz środowisko zamieszkania (miejsce lokalizacji rodzinnego domu dziecka) wychowanków rodzinnych domów dziecka.

ucząca się poza miejscem zamieszkania (7 przypadków – $N = 21$) jedynie w dwóch przypadkach korzysta z zajęć pozalekcyjnych organizowanych w szkole, do której uczęszcza. Ogółem dwie trzecie dzieci wiejskich nie uczestniczy w zajęciach ponadobowiązkowych.

W środowisku miejskim istnieją większe możliwości korzystania z placówek i instytucji kulturalnych. Korzysta z nich 40 spośród 72 dzieci z rodzin wielodzietnych. Zaobserwowano, że liczną kategorię dzieci nie wprowadzanych do uczestnictwa w zajęciach ponadobowiązkowych stanowią dzieci od 7 do 11 roku życia (64,0%, $N = 36$). Główną przyczyną tego stanu, zdaniem rodziców, jest to, że dzieci są jeszcze za małe, a nauka odbywa się w godzinach popołudniowych. Brak aktywności dzieci i młodzieży w organizowanych zajęciach rodzice wyjaśniają również niechęcią dziecka do uczestnictwa w nich, stanem zdrowia dziecka, brakiem czasu. Analizując sposób spędzania czasu wolnego przez rodziców, jak też przez rodziców i dzieci, zauważyć można, że rodziny wielodzietne w niewielkim stopniu korzystają z instytucji kulturalnych. Jedynie dzieci korzystają z propozycji szkoły i placówek kulturalnych znajdujących się w środowisku lokalnym.

Poddając analizie zabiegi rodziców o rozwój kulturalny dzieci, można zaapytać, czy rodzice udostępniają dzieciom książki, czasopisma, wprowadzają do korzystania z audycji telewizyjnych. W związku z tym dokonano analizy rodzin z punktu widzenia posiadanych urządzeń i przedmiotów użytku kulturalnego. Wyniki analizy wskazują, że 20,4% ($N = 93$) rodzin posiada księgozbiory liczące ponad 300 książek. Dzieci w tych rodzinach mają swój księgozbiór, w którym poza lekturami są inne książki, gromadzone często w związku z zainteresowaniami dzieci. Rodziny te posiadają pełny zestaw urządzeń audiowizualnych, dzieci korzystają z magnetofonu, gramofonu, niekiedy z instrumentów muzycznych. Rodzice systematycznie nabywają czasopisma i gazety, w tym zawsze czasopisma dla dzieci i młodzieży.

W porównaniu z opisanymi rodzinami, w 39,8% rodzin zmniejsza się wielkość księgozbiorów. Wśród książek dzieci dominują lektury. Rodzice dokonują ograniczeń w nabywaniu czasopism, w tym czasopism dla dzieci, lecz na ogół systematycznie nabywają wybraną gazetę lub czasopismo. Można powiedzieć, że rodzice w tych rodzinach podejmują starania, by zapewnić warunki rozwoju kulturalnego dzieci, jednak pojawiają się trudności w uwzględnieniu ich potrzeb i możliwości.

Trudności w udostępnianiu dzieciom książek i czasopism zaobserwowano w 39,8% rodzin. W rodzinach tych nie kupuje się systematycznie gazet lub czasopism, dzieci nie mają dostępu do wydawnictw encyklopedycznych. W księgozbiorze rodzin znajduje się najczęściej kilka książek. Zaobserwowano brak niektórych urządzeń audiowizualnych. Wśród tych rodzin znajduje się kilka (6,5%; $N = 93$), u których stwierdzono brak księgozbioru, natomiast dzieci, jak wynika z wypowiedzi rodziców, korzystają z biblioteki. Analizując stan zaopatrzenia rodzin wielodzietnych w przedmioty i urządzenia użytku kul-

turalnego, pamiętać należy, iż pojawiająca się ostatnio bariera materialna utrudnia rodzinom zakup prasy i korzystanie z instytucji kulturalnych¹⁶. Zjawisko to podkreślają rodzice z badanych rodzin, wskazując, że zmniejszyli liczbę kupowanych tytułów gazet i czasopism lub zrezygnowali z ich nabywania w związku z materialną sytuacją rodziny. Ogranicza to kontakty członków rodziny ze słowem pisanym.

W okresie, gdy przeprowadzano badania (1990 r.), zaobserwowano, że wszystkie rodziny wielodzietne dysponują stałym dochodem z tytułu pracy zawodowej jednego lub obojga rodziców. Dochód rodziny dla 49,5% rodzin jest wystarczający, zgodnie z wypowiedziami rodziców, dla skromnego zaspokojenia potrzeb podstawowych. W 6,5% rodzin dochód jest niewystarczający z powodu złego stanu zdrowia rodziców, przebywania jednego z nich na rencie. Mimo że niemal połowa rodziców stwierdza, że rodzina żyje skromnie, to na podstawie wyjaśnień rodziców można powiedzieć, że sytuacja taka wymaga wielu starań w gospodarowaniu budżetem, również wyrzeczeń i ograniczeń w zaspokojeniu potrzeb podstawowych: „Jak się kupi coś do ubrania, na życie trzeba pożyczać”. Wydaje się, że zaspokojenie potrzeb rozwoju członków rodziny staje się drugoplanowe dla większości rodzin wobec trudności w zaspokojeniu potrzeb podstawowych dzieci i rodziców.

Kolejnym zabiegiem rodziny wspierającym rozwój kulturalny dziecka jest kierowanie doborom treści upowszechnianych przez środki masowego przekazu. Przypomnieć należy, że prawie dwie trzecie rodzin wielodzietnych często wspólnie ogląda audycje telewizyjne. Jest to czynność o charakterze recepcyjnym, która poszerza zakres wiedzy o świecie oraz wprowadza dziecko w krąg wartości etycznych i estetycznych, gdyż wprowadzanie w kulturę poprzez czynność tego rodzaju ma charakter odbioru selekcionowanego¹⁷. Zapytano rodziców, czy kontrolują dobór programów telewizyjnych oglądanych przez dzieci? Analiza materiału wskazuje, że rodzice w 33,3% rodzin uważają, iż wiele programów (filmów) zawiera drastyczne sceny, treść trudną do zrozumienia przez dziecko, która negatywnie na nie oddziałuje. Wśród tych rodzin występują przypadki wychodzenia dzieci z pokoju w czasie emitowania scen, zdaniem rodziców, nieodpowiednich dla dzieci. Rodzice dokonują selekcji ze względu na negatywne cechy audycji, w małym stopniu dostrzegają możliwość zachęcania dzieci do recepcji programów przeznaczonych dla nich.

W 13% rodzin rodzice podkreślają większe znaczenie obowiązków szkolnych dzieci oraz higieny życia codziennego (odpowiedniej liczby godzin snu, aktywności ruchowej), niż spędzania czasu na oglądaniu audycji telewizyjnych. Przypuszczać można, że rodzice podejmują starania, by oglądanie telewizji nie

¹⁶ Z. T y s z k a, *Rodziny polskie w procesie przemian*, w: *Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin polskich*, pod red. Z. Tyszki, Poznań 1991, s. 20.

¹⁷ M. G r o c h o c i ń s k i, *Kultura pedagogiczna rodziców*, w: *Rodzina i dziecko*, pod red. M. Ziemskiej, Warszawa 1986, s. 314.

wypełniało nadmiernie czasu dzieci. W 24,7% rodzin rodzice podkreślają, że dzieci i młodzież oglądają tylko programy przeznaczone dla nich: bajki, programy sportowe, przyrodnicze, rzadko filmy po godzinie dwudziestej. Wydaje się, że rodzice w tych rodzinach starają się dokonywać selekcji programów dla dzieci i młodzieży ze względu na treści audycji mogących wzbogacić wiedzę dzieci lub dostarczyć rozrywki.

W 12,9% rodzin rodzice stwierdzają, że nie mogą w pełni kontrolować, jakie programy oglądają dzieci z uwagi na pracę wielozmianową oraz brak czasu, by okazać zainteresowanie tymi audycjami. W 9,7% rodzin rodzice pozostawiają dzieciom dużo swobody w doborze audycji, wyjaśniając, że dzieci powinny wiedzieć o wszystkich sprawach życia, lub też stwierdzając, że dzieci „są dorosłe i mogą oglądać wszystko”. J. Piekarski wskazał na prawdopodobieństwo niewielkiej roli rodziców w doborze treści filmów i programów dla dzieci w związku z brakiem konsekwencji w tym zakresie oraz małą wiedzą rodziców na temat programów dla dzieci i młodzieży, często z powodu pory emisji tych programów¹⁸.

Na podstawie analizy warunków rozwoju kulturalnego dzieci w rodzinach wielodzietnych stwierdzić można, że rodzice często zaniedbują tę sferę rozwoju dzieci. W rodzinach nie zawsze uwzględniane są potrzeby i możliwości rozwoju dzieci, a podejmowane kontakty kulturalne w małym stopniu stymulują rozwój kulturalny dziecka. Można przypuszczać, że oddziaływania rodziców częściej mogą wspierać kontakty dzieci ze środkami masowego przekazu: czytelnictwo książek, czasopism, recepcję audycji telewizyjnych. Jednak w odniesieniu do rodzin, w których znajduje się niewiele książek, sporadycznie kupuje się czasopisma, można powiedzieć, że nie spełniają one warunków stymulujących rozwój kulturalny dziecka. Podobnie niesprzyjające mogą okazać się oddziaływania tych rodziców, którzy nie stymulują kontaktów dzieci z telewizją. Nie sprzyjają one bowiem przygotowaniu dzieci do selektywnego doboru audycji telewizyjnych. Rzadko rodzice prezentują wzory zachowań wspierające kontakty dzieci z instytucjami kulturalnymi. Rozwój zainteresowań przejawianych przez dzieci często jest wspierany siłami spoza rodziny. To przede wszystkim dzieci korzystają z placówek kultury.

Przyczyn tego stanu rzeczy poszukiwać można w preferowanym przez rodziców domocentrycznym, często biernym, stylu spędzania czasu wolnego, nie rozbudzonych aspiracjach, zainteresowaniach poznawczych, również w znacznym zaangażowaniu rodziców, a szczególnie matek, w wykonywanie prac na rzecz domu. Zasoby finansowe rodzin spożytkowane są przede wszystkim dla zaspokojenia potrzeb podstawowych, w dalszej kolejności potrzeb rozwoju członków rodziny.

Podjęmując próbę dokonania analizy warunków rozwoju kulturalnego dzieci

¹⁸ J. Piekarski, *Zróżnicowanie*, s. 96–97.

T a b e l a 2. Warunki rozwoju kulturalnego dzieci w rodzinach wielodzietnych w zróżnicowanych środowiskach lokalnych^a

Środowisko lokalne	Ogółem rodzin	Wyposażenie rodzin w przedmioty użytku kulturalnego		Inspirowanie zainteresowań dzieci				Uczestnictwo dzieci w zajęciach ponadobowiązkowych	
		pełne	niepełne	tak		nie	brak odpowiedzi	tak	nie
				zainteresowania poznawcze	zainteresowania praktyczne				
	N	%	%	%	%	%	%	%	%
Duże miasto	57	52,6	47,4	42,1	24,6	31,6	1,7	54,4	45,6
Średnie miasto	15	26,6	73,2	60,0	26,6	13,3	-	60,0	40,0
Wieś	21	9,5	90,5	-	61,9	-	38,1	33,3	66,6

^aPodstawą obliczenia odsetek była liczebność rodzin w poszczególnych środowiskach lokalnych.

w rodzinach wielodzietnych, omówiono niektóre tylko wskaźniki zabiegów wychowawczy (rodziców) wspierających rozwój wychowanka. Należy wyjaśnić, że posłużono się przede wszystkim prostymi wskaźnikami odnoszącymi się do kontaktów z kulturą, jednak ważnymi z punktu widzenia codziennego życia badanych rodzin¹⁹. Wyniki analizy ujawniają, że w wielu rodzinach mających troje i więcej dzieci warunki te są trudne do realizacji. Wskaźniki liczbowe, które zestawiono w tabeli 2, wskazują, że niedoskonałości w zabieganiu rodziców o rozwój kulturalny dzieci są bardzo nasilone w rodzinach wiejskich.

Tabela 2 dotyczy zagadnień związanych z warunkami rozwoju kulturalnego dzieci w rodzinach z punktu widzenia zróżnicowania tych rodzin ze względu na środowisko lokalne, w którym mieszkają. Wśród rodzin mieszkających w dużym mieście najmniej jest takich, w których występują braki w wyposażeniu w przedmioty i urządzenia użytku kulturalnego. Liczby wskazują, że znaczny odsetek rodzin w środowisku średniego miasta, a zwłaszcza wsi, ma trudności w udostępnianiu dzieciom książek i czasopism. Z relacji ponad połowy rodziców rodzin wiejskich wynika, że zachęcają oni dzieci przede wszystkim do wykonywania czynności o charakterze praktycznym (gotowanie, praca w gospodarstwie). Można przypuszczać, że rodzice nie aranżują tych poczynań, lecz spożytkowują sytuacje pojawiające się w toku codziennego życia. Natomiast w rodzinach miejskich wzrasta liczba rodzin, w których oddziaływania rodziców sprzyjają budzeniu zainteresowań poznawczych i estetycznych dzieci. W rodzinach miejskich oddziaływania rodziców wspomagane są przez placówki kulturalne znajdujące się w środowisku lokalnym. Dzieci w rodzinach wiejskich najczęściej korzystają z zajęć pozalekcyjnych organizowanych w szkole. Młodzież wiejska sporadycznie uczestniczy w zajęciach ponadobowiązkowych.

Sytuacja dzieci w rodzinach wielodzietnych wskazuje na niedoskonałości w wypełnianej przez nie funkcji kulturalnej. Sformułowany wniosek nie jest nowy. Można przypuszczać, że podejmowane przez rodziców zadania wiążące się z aktywizacją kulturalną stają się drugoplanowe w kontekście codziennych kłopotów rodzinnych. Niepokoi jednak, iż brak kontaktu rodzin z instytucjami kulturalnymi nie jest zjawiskiem, które odnosi się do pewnego odsetka rodzin badanej zbiorowości, lecz do wszystkich analizowanych środowisk rodzin wielodzietnych.

¹⁹ Por. *Elementy diagnostyki pedagogicznej*, pod red. L. Lepalczyk, J. Badury, Warszawa 1987, s. 185–217.